

12 in 40

ILSE NOLLET & LUC PEIREN

12 in 40

DE TWEEDE WERELDOORLOG DOOR TIENEROGEN

Met foto's van Wouter Rawoens

 CANVAS

 LANNOO

WWW.LANNOO.COM

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

OMSLAGFOTO'S	Foto Otto Kropf/Collectie Otto Spronk/SOMA (voorkant), Wouter Rawoens (achterkant)
VORMGEVING	Keppie & Keppie
FOTO'S BINNENWERK	Wouter Rawoens

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2015, Ilse Nollet en Luc Peiren
D/2015/45/211 - ISBN 978 94 014 2335 9 - NUR 689

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

	Inleiding	7
	De getuigen	9
HOOFDSTUK 1	Het begin van de oorlog	25
HOOFDSTUK 2	De bezetter	53
HOOFDSTUK 3	Het dagelijks leven	71
HOOFDSTUK 4	Werken tijdens de bezetting	103
HOOFDSTUK 5	School en vrije tijd	119
HOOFDSTUK 6	De collaboratie	141
HOOFDSTUK 7	De Joodse bevolking	167
HOOFDSTUK 8	Het verzet en de kampen	193
HOOFDSTUK 9	Bevrijding en repressie	237
	Epiloog	265
	Beknopte bibliografie	279

INLEIDING

12 in 40. Achter deze kernachtige titel gaan zestien levensverhalen schuil van mensen die meestal als kind de Tweede Wereldoorlog instapten en die als adolescent, met een pak levenservaring, achter zich lieten. Intussen zijn deze getuigen krasse tachtigers en behoren zij stilaan tot de laatste ‘t tienergetuigen’ van de Tweede Wereldoorlog. Het is dan ook van het grootste belang dat we hun verhalen optekenen voor het nageslacht. Dit boek wil een bijdrage leveren aan deze inspanning.

Is het beperkte aantal getuigen in dit boek wel representatief voor de Vlaamse jeugd anno 1940? Wij denken van wel. Onze zestien getuigen komen uit families met een verschillende sociale achtergrond en met een uiteenlopende of helemaal geen politieke voorkeur. Dat vertaalt zich in de keuzes die hun gezin of de getuigen zelf tijdens de oorlog maakten. Twee vaders van getuigen stapten als oorlogsburgemeester in de collaboratie. Evenveel getuigen sloten zich aan bij het verzet en betaalden daar een zware prijs voor in de Duitse concentratiekampen. Door de gemaakte keuzes kenden sommigen weinig of geen honger tijdens de oorlogsjaren, maar was voor anderen de zoektocht naar eten zo goed als elke dag een levensnoodzakelijke bezigheid. Het einde van de oorlog betekende voor een aantal getuigen de euforie van de bevrijding, terwijl het voor anderen een periode met vernederingen en brutale repressie inluide.

Oorlog brengt het slechtste en het beste in mensen naar boven. De jongeren in dit boek verliezen geliefden, of zien taferelen waarvan ze pas achteraf beseffen wat die werkelijk inhielden. Maar ze blijven net zo goed jongeren: er is ook plaats voor kattenkwaad, verliefdheid, vergiffenis... Iedereen probeert zo goed en zo kwaad mogelijk te overleven. Dat leidt soms tot spannende en schrijnende, maar ook weleens grappige situaties.

De getuigen brengen in dit boek hun verhaal van de oorlog, niet hét verhaal van de oorlog. De historische inleidingen en uitweidingen dienen alleen om de getuigenissen nog beter tot hun recht te laten komen en in de oorlogschronologie te situeren, niet om een volledig beeld van de oorlog te brengen. Het spreekt voor zich dat wij onze getuigen stuk voor stuk willen bedanken. Hun verhaal vertellen was niet altijd even evident. Maar zij brachten er de moed voor op zodat hun getuigenissen voor het nageslacht bewaard blijven. Ze werden ook geselecteerd voor het gelijknamige televisieprogramma. Onze dank gaat dan ook uit naar de redactie van *12 in 40*, in de eerste plaats naar Ineke Van Velzen en Olga Dekkers, die ook interviews afnamen, maar eveneens naar Sigrid Gevaerts, Inge Dumon, Daan Eneman, Tim Trachet, Dirk Haegemans, Philippe Vanpuyvelde en alle anderen die in het project geloofden en het mee tot stand brachten.

Ilse Nollet
Luc Peiren

— GILBERT BEURMS —

geboren in 1927, De Panne (West-Vlaanderen)

Gilbert en zijn vrienden zien hoe eind mei 1940 Britse soldaten voor de kust van De Panne inschepen. Operatie Dynamo speelt zich vlak voor hun ogen af. De Britten vluchten halsoverkop voor de zegevierende Duitse troepen en laten alles achter op het strand. Hoewel de jongens niet veel Engels begrijpen, kunnen de soldaten hun toch duidelijk maken dat ze mogen nemen wat ze willen. Dus neemt Gilbert uit een Engelse jeep enkele dozen koeken mee naar huis. Gilbert woont samen met zijn oudere broer en ouders in het centrum van De Panne. Ze baten een meubelwinkel uit. Voor de kustbewoners vormt de oorlog een serieuze beperking van hun vrijheid. Om je te verplaatsen heb je een speciale toelating nodig. Het strand wordt volledig afgesloten met betonblokken en bunkers, en het is ten strengste verboden er nog te komen. Alleen wanneer er tijdens de winter een overvloed aan haring is – er zijn er zo veel dat de vissen gewoon op het strand aanspoelen – mogen Gilbert en zijn vader het strand op. Met hun haringbuit reizen ze met de trein naar familie in Ronse om er de vis in te ruilen voor textiel. De meubelwinkel en ook het toerisme waar de familie van leefde, brengen namelijk niets meer op. Ze proberen daarom wat geld te verdienen met de verkoop van zakdoeken, ondergoed en ander kleine textielwaren. Hun appartementen zijn opgeëist om er Duitse soldaten in onder te brengen. Wanneer de Duitsers vluchten voor de aanstormende Canadezen, trekt Gilbert zijn scoutsuniform aan om de bevrijding te vieren. Maar het wordt een bevrijding in mineur omdat een achtergebleven sluipschutter toch nog een slachtoffer maakt.

— BERTHA REYMEN —

geboren in 1927, Sint-Huibrechts-Lille (Limburg)

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog uitbreekt, lijdt het gezin van Bertha nog onder de naweeën van de vorige oorlog. Vader Reymen is overleden aan de gevolgen van het gas dat hij als frontsoldaat inademde. Moeder moet met haar nog jonge kinderen de nieuwe oorlog trachten te overleven. Wanneer de eerste Duitse soldaten aankloppen, op zoek naar onderdak, weet moeder als weduwe met zes kinderen medelijden op te wekken. De hele oorlog lang blijven de kinderen hun zwarte rouwkledij dragen. De moeder van Bertha heeft vlak bij het station een goed draaiend café. Zowel Duitse soldaten die op hun transport wachten, als smokkelaars die weer naar huis moeten, komen er langs. Wanneer ook haar oudste zus sterft, blijft Bertha thuis van school om moeder te helpen. Maar ook de andere zus en broers dragen hun steentje bij. Smokkelen – de grens met Nederland is vlakbij – is een dagelijkse bezigheid. De smokkel zorgt ervoor dat het gezin nooit honger heeft en de familie beleeft er zelfs plezier aan. Door de ligging van het café vlak bij het station heeft het gezin niet alleen meer contact met de Duitsers, maar vormt het ook een uitgelezen doelwit voor bombardementen. Ze krijgen bescherming van de Duitse soldaten wanneer er luchtalarm is. Maar een uitgesproken sympathie voor de Duitsers hebben ze niet, in tegenstelling tot hun oom. Op de sporen achter hun huis ziet Bertha ook eens een stilstaande trein, vol Joden, onderweg naar de concentratiekampen. Pas jaren later beseft ze wat voor een gruwelijk lot die mensen te wachten stond.

HET BEGIN VAN DE OORLOG

Voor bijna heel Europa is het aantreden van de ambitieuze Adolf Hitler in 1933 slecht nieuws. Al gauw voert hij een nietsontziende expansiepolitiek. In 1935 bezet hij het Ruhrgebied. Dat industriële hart van Duitsland werd na de Eerste Wereldoorlog toegewezen aan de geallieerden, om zo de Duitsers onder druk te zetten het Verdrag van Versailles (1919) na te leven. Omdat de Duitsers hun verplichtingen niet nakomen, sturen Frankrijk en België bezettingstroepen. Ze ontruimen het gebied weer, op voorwaarde dat Duitsland er geen troepen legert. In 1935 trekt Hitler zich echter niets meer aan van die belofte.

Maar zijn ambitie reikt ook tot buiten de eigen landsgrenzen: een jaar later stuurt de Duitse rijkskanselier zijn Condorlegioen naar Spanje om Franco te steunen in zijn oorlog met het Volksfront. Die alliantie van linkse partijen had in februari 1936 nochtans de Spaanse parlementsverkiezingen gewonnen. En hoewel Hitler in 1938 Oostenrijk annexeert, is zijn gebiedshonger allesbehalve gestild... In ruil voor vredesgaranties ondertekenen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië op 29 september met Duitsland het Akkoord van München. Daarbij staan zij aan Duitsland het Sudetenland af, een overwegend Duitstalig gebied in Tsjecho-Slowakije. Het akkoord belet niet dat het wantrouwen nog groeit en de internationale spanning stijgt. De westerse democratieën bewapenen zich weer.

België loopt op deze evolutie wat vooruit. Twee dagen voor de afsluiting van het Akkoord van München plaatst de overheid ons leger al op 'versterkte vredesvoet'. De reservisten brengen het aantal manschappen in het Belgische leger op 300.000 – begin 1938 waren dat er nog maar 100.000. En terecht, want Hitlers vredesgaranties blijken al gauw weinig meer dan een zoethouder te zijn. Op 23 augustus 1939 sluit hij een niet-aanvalspact met de Sovjet-Unie. In een geheim protocol verdelen Hitler en Stalin Oost-Europa in invloedssferen: als het tot 'territoriale

veranderingen' komt, heeft Duitsland recht op het westelijke deel van Polen, terwijl de Sovjet-Unie vrij spel krijgt in Finland, de Baltische staten en Oost-Polen.

Ruim een week later, op 1 september, trekken Duitse troepen Polen binnen. Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk verklaren Duitsland met een de oorlog. Ondanks de Duitse belofte niet aan België te raken, mobiliseert ook ons land zijn troepen: 600.000 mannen moeten onder de wapens. Een deel van hen gaat naar de grenzen, officieel naar alle grenzen, want ons land blijft neutraal, maar in de praktijk vooral naar de grens met Duitsland. Intussen wordt Polen verslagen en opgedeeld volgens het geheime protocol, en begint de Sovjet-Unie eind november een weinig succesvolle oorlog met Finland. Het wordt almaar duidelijker dat een oorlog ook hier niet meer te vermijden valt, zeker wanneer Hitler op 9 april 1940 Denemarken en Noorwegen binnenvalt. De rest van het verhaal is bekend...

— OORLOG DREIGT

Zodra Hitler aan de macht komt, wijst alles op een naderend conflict. Zij die jong zijn in 1940, groeien op met de oorlogsdreiging. Voor hen maakt de ophanden zijnde oorlog deel uit van hun jonge leven. Zeker de kinderen van wie de ouders het nieuws volgen, weten al snel wie 'Hitler en consorten' zijn. In 1938 koopt de vader van Jozef Vandendriessche een radiootje, toen nog een vrij zeldzaam bezit:

Dat radiootje stond in de keuken. Het was een huzarenstukje om de posten te vinden. Ik zag dat mijn vader ermee sukkelde en dat hij met zijn oor tegen het doek geplakt zat. Ik naderde. Plots had hij de post te pakken. Rijkskanselier Hitler gaf een speech in de Reichstag... Hij brulde en briede, en zijn stem sloeg over van de kracht. En hij zei: 'Dat ze maar niet denken dat ik lijdzaam zal toezien dat onze *Volksgenossen* geknecht worden in Tsjecho-Slowakije. Dat ze maar goed opletten!' Ik wist al het een en ander over

Hitler en consoorten, dat hij zo veel succes had en dat hij al in Oostenrijk binnengevallen was... En daar had ik het bewijs. Hij stond daar echt te brullen. Dat was niet te geloven. Wat ik daar hoorde in dat radiootje, dat was een echt gebrul.

Wie geen radio heeft, luistert bij de burens of volgt het nieuws via de krant. Jozef Craeninckx en zijn tweelingbroer Frans wonen op een grote boerderij net buiten het Brabantse dorpje Meensel. Daar brengt de postbode de krant aan huis, ook op zaterdag:

Bij ons thuis op de boerderij hadden we een abonnement op *Het Nieuwsblad*. De factuur kwam die persoonlijk binnen afgeven. Dan kreeg hij meestal, en zeker in het weekend, een paar borreltjes. Dat was zo. In dat dagblad hadden wij gelezen over vergaderingen, over de vrede, over Hitler en wat weet ik allemaal... Wij wisten dus wel dat er iets aan het gebeuren was. Maar wat moesten wij ervan verwachten? Dat wisten wij niet. Het andere nieuws dat wij lazen, ging over de Ronde van Frankrijk. Dat was de tijd van Vietto en de Buysse en Bartali. Dat waren de twee nieuwsfeiten: wat over de oorlog werd geschreven – zeker nadat de Duitsers Polen waren binnengevallen – en de koers.

Lydia Deveen-De Pauw komt uit een socialistisch nest. Haar ouders discussiëren thuis veel over wat er in België en Europa gaande is, en ze volgen de internationale politiek op de voet:

Voor mij was dat al begonnen met de burgeroorlog in Spanje, omdat er in België Spaanse kinderen werden geadopteerd. Die kwamen dan naar de Belgische scholen. Mijn ouders hadden de bezetting van 1914-1918 gekend, dus wisten ze wat het was. Er waren overal dictaturen: Hitler kwam aan de macht in Duitsland, in Italië was er Mussolini en Spanje had Franco. De Spaanse Burgeroorlog hebben wij van dichtbij gevolgd. Een vriend van mijn vader was leraar aan het atheneum in Schaarbeek en hij is met een aantal jonge mensen van achttien jaar naar Spanje gegaan om er te vechten.

DE SPAANSE BURGEROORLOG

De Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) volgt op een periode van politieke instabiliteit nadat de Spaanse koning Alfonso XIII in 1931 is afgetreden. In februari 1936 winnen de linkse partijen, die zich hebben verenigd in het *Frente Popular* of het Volksfront, de verkiezingen. De politiek van de nieuwe regering zint echter het (extreem)rechtse Spanje niet. Bovendien komen de Spaanse troepen in Marokko op 17 juli 1936 in opstand. Duitse transportvliegtuigen en bommenwerpers brengen die bijzonder goed getrainde en uitgeruste troepen naar het Spaanse vasteland. Daar krijgen ze steun van delen van het reguliere leger en andere ordetroepen, zoals de Guardia Civil en de Guardia de Asalto, en van (extreem)rechtse milities. Dit 'nationalistische kamp' verovert onder leiding van Franco een groot deel van het noorden en zuidwesten van het land. In het centrum, het westen en Catalonië houdt de republikeinse regering aanvankelijk stand. De fascistische regimes in Duitsland en Italië steunen het nationalistische kamp met manschappen en grote hoeveelheden militair materieel.

Het beruchte Condorlegioen spreekt daarbij het meeste tot de verbeelding. Deze eenheid 'vrijwilligers' van de Duitse Luftwaffe bezorgt Franco onschatbare luchtsteun. Op 26 april 1937 bombardeert het legioen het Baskische stadje Guernica. De stad wordt voor meer dan de helft vernield, met een duizendtal burgerdoden tot gevolg. Het legioen telt ook vijfduizend infanteriemanschappen en tanks. Door de rotatie van de manschappen doen ongeveer 20.000 Duitse militairen gevechtservaring op in Spanje. Aan republikeinse zijde worden de reguliere troepen die trouw blijven aan de regering, gesteund door linkse milities en buitenlandse vrijwilligers, de Internationale Brigades. De Sovjet-Unie zendt tanks, vliegtuigen en ander materieel. De westerse grootmachten en ook België stellen zich neutraal op. Na het Akkoord van München vermindert de steun van de Sov-

jets geleidelijk aan. Onder andere daardoor halen de opstandelingen van Franco de bovenhand. Ze veroveren het centrum van het land en in januari 1939 valt met Barcelona ook de hoofdstad van Catalonië.

Daarmee valt het doek voor het republikeinse kamp en volgt een nietsontziende repressiegolf. Vanaf 1937 zenden veel Spaanse, vooral Baskische, families hun kinderen weg om het geweld in hun land te ontvluchten. Vijfduizend kinderen komen in België terecht. In 1936 roepen de socialisten hun achterban op om Spaanse kinderen in huis op te nemen. Uiteindelijk staan, behalve socialistische, ook katholieke organisaties in voor de opvang van Spaanse kinderen in pleeggezinnen en instellingen.

Beetje bij beetje dringt de oorlog verder de leefwereld van de Vlaamse kinderen binnen. In 1938 worden de Belgische reservisten opgeroepen. Dat keert veel gezinnen ondersteboven. Vaders en zonen moeten hun geliefden achterlaten en een onbekend avontuur tegemoetgaan. De vader en oudere broers van Jozef Craeninckx mogen thuisblijven, maar andere mannen in het dorp hebben minder geluk:

Oorlog – het is misschien onbeleefd dat ik dat zo zeg – ervoeren wij meer als een avontuur. Er gebeurden zaken die interessant waren, bijvoorbeeld de mobilisatie van enkele mensen uit het dorp. Wij mochten daar ‘peter’ van spelen. Wij mochten van het leger bepaalde goederen opsturen: warme sokken en sigaretten en een beetje tabak... Dat was voor ons een belevenis. Dat was voor ons oorlog. Wij hielden daarvan omdat wij er deel van konden uitmaken. Want zo vreemd was het niet, er was al een paar jaar sprake van moeilijkheden en oorlogen. Tijdens de mobilisatie kregen wij chocolade – we waren een beetje verwend op dat punt – en daar zaten prentjes bij. Op die prentjes stonden afbeeldingen van soldaten en wapens en zo, en we bewaarden die omdat ons dat interesseerde. Dus in feite was die oorlog niet zo vreemd, maar de echte betekenis ervan ging aan ons voorbij.

— 'T IS OORLOG

10 mei 1940 kondigt zich aan als een prachtige, bijna zomerse dag. In de vroege ochtend vallen de Duitsers België aan. Het schemert nog wanneer zweefvliegtuigen landen op het fort van Eben-Emael. In een mum van tijd schakelen de Duitse luchtlandingstroepen de Belgische kanonnen uit. De Achttiendaagse Veldtocht is begonnen. De vader van Louis Van Nylen staat 's morgens aan zijn bed met het nieuws:

Vader zei: 'Manneke, manneke, het is erg, het is verschrikkelijk. Het is oorlog.' En ik antwoordde: 'Joepie, joepiel!' Want ik had door de films die ik gezien had, bepaalde ideeën over de oorlog. Maar ik had het natuurlijk deertlijk mis. Oorlog was voor mij avontuur, dat waren helden die van alles deden, die zich er gemakkelijk doorheen spartelden, die niet gewond of gedood werden. Maar de werkelijkheid, dat was heel wat anders...

Voor Jozef Vandendriessche begint 10 mei als elke andere weekday: om zeven uur naar de vroegmis en dan naar school. Pas daar horen de kinderen dat de oorlog is uitgebroken:

Na de mis zei meester Van Holm: 'Ga maar naar de klas, raap uw boeken bijeen, doe er een touwtje om en leg ze in de hoek van de klas.' En die man begon te blèten. Zo'n strenge vent, je hebt er geen idee van wat een strenge leraar dat was... Hij stond daar met de tranen in zijn ogen. 'Ja,' zei hij, 'jongens, jullie moeten nu direct naar huis, je mag onderweg niet blijven hangen. Naar huis en niet meer terugkeren, want de oorlog is begonnen.' En hij blètte als een kind. Ik weet dat dat op mij een heel vreemde indruk maakte: zo'n strenge vent die daar stond te blèten.

Jo Leemans zit op pensioonaat, en wel aan de andere kant van het land, in Marche-les-Dames. Ook daar worden de scholieren onmiddellijk naar huis gestuurd. Voor Jo, van wie de ouders in Willebroek wonen, wordt dat een hele onderneming:

Ik was op pensioonaat in *Chez les Carmélites de Saint-Joseph* in Marche-les-Dames. Daar waren ook soldaten gekazerneerd, nog altijd trouwens. Dat dorp stond dus helemaal op zijn kop. De soldaten wilden naar de trein en wij moesten allemaal naar huis. De nonnen waren helemaal over hun toeren. Wij sleurden onze valies aan een touw naar het station. Mijn ouders zijn me komen ophalen in Brussel. Mijn mama en papa stonden mij in tranen op te wachten. Je beseft wel dat het oorlog is, maar het was ook wel leuk die reis, zo onverwacht dat pensioonaat uit mogen. Maar ja, toen ik dan mama en papa zag, was het 'groot concert'...

Tot die bewuste 10 mei stelt België zich neutraal op. Ons land hoopt zo een oorlog te vermijden. Maar zodra de Duitse troepen binnenvallen, snellen Britse en Franse soldaten, die vlak over de grenzen gelegerd zijn, België te hulp. Ze voegen zich bij het Belgische leger en hopen hier de Duitse troepen tegen te houden. Gilbert Beurms, die ook van school naar huis wordt gestuurd, ziet onderweg de oprukkende geallieerde soldaten:

Zoals gewoonlijk ging ik te voet naar school in De Panne. Maar de hoofdonderwijzer stond ons op te wachten en stuurde iedereen terug naar huis. De leraars waren opgeroepen door het leger. Op de terugweg zag ik op de kustweg een colonne Franse soldaten. De mensen juichten hen toe en gooiden sigaretten, snoep en fruit naar ze via de opening achteraan in de vrachtwagens...

DE DUITSE INVAL IN BELGIË OP 10 MEI 1940

Voor de Duitsers is het Albertkanaal een aanzienlijke hindernis die hun snelle opmars vroeg in de kiem kan smoren. Ze willen de bruggen over het kanaal en die over de Maas dan ook zo snel mogelijk veiligstellen. Voor de Belgen is de verdediging van het kanaal dan weer van kapitaal belang. Als zij standhouden, geven zij de geallieerden de kans om hun te hulp te schieten en de Duit-

— GILBERT BEURMS —

1927, De Panne

'Er was een overvloed aan haringen en die spoelden zelfs geregeld aan op het strand. De Duitsers lieten ons op het strand en wij hadden zo een netje mee waarmee kinderen garnalen vingen. En met die netjes konden we, als we een haring zagen slaan, die zo pakken. Het strand stond helemaal vol, de ene naast de andere, het was bijna een gevecht om een haring te hebben.'

Links, naast zijn oudere broer.

— BERTHA REYMEN —

1927, Sint-Huibrechts-Lille

'Mijn broer Theo, die was toen zestien, zeventien jaar, smokkelde heel veel. Hij stak 's nachts de grens over naar Holland. Ik ben ook mee geweest. Mijn broer ging biggen halen in Holland. Ze stopten dan één vooraan en één achteraan in zo'n zak. De boeren smeerden de monden van de biggen vol bruine zeep. Dan "lekken" ze alleen maar en krijsen ze niet.'

